

MENNESKET SOM HANDELSVARE

Slaverikritikkens æstetik og økonomi hos Jean-François de Saint-Lambert og Pierre Samuel Du Pont

Af regnskabsbogen for slaveskibet *Judith* fremgår det, at en unavngiven dreng den 3. september 1728 blev handlet for to geværer og fire messingpander (Donnan 2: 372). Optegnelsen er ligeså nøgtern, som den er almindelig. Plantageejere og slavehandlere har bogført tusindvis af den slags transaktioner, og ud fra én betragtning er de intet andet end objektive registreringer af, at en handel har fundet sted. Ud fra en anden betragtning er indførslerne et kynisk billede på, hvordan grænsen mellem menneske og ting bliver visket ud, når mennesker bliver handlet. I stedet for at opfatte mennesket som et særligt væsen, hvis frihed og værdighed ikke kan relativeres, så sætter regnskabsoptegnelserne lighedstegn mellem menneske og ting. De tusindvis af indføjelser i slavehandlernes utallige regnskabsbøger omdanner hver gang et menneske til et handelsobjekt. Sådan fortolker i hvert fald Lynn Festa slavehandlernes bogholderi. Og selvom hun understreger, at abolitionisterne trækker i en modsat politisk retning, argumenterer hun ikke desto mindre for, at de deler en fælles grammatik med deres politiske modstandere.

Mens de inviterer til forskellige logiske og affektive reaktioner, så deler [slaveriets modstandere og fortalere] en fælles grammatik: bøjningen af ting og mennesker, mennesker og ting. Både slaveristøtternes handelsbøger og abolitionistiske tekster

bestræber sig på at krydse den porøse grænse mellem menneske og handelsvare, om end i modsatte retninger. [...] Imens slavehandlerens protokol beskriver den proces, hvorved slaven blev til (omdannelsen fra person til ejendel), prøver abolitionistiske tekster at omstøde den proces ved at udnytte det, der undslipper sig ligningen mellem pris og person. (153).

Som læser af periodens modsatrettede tekster om slaveri befinder man sig i en tilstand af "svimmelhed" (153), fordi øjenvidneberetninger og indføjte skildringer det ene øjeblik beretter om utrolig menneskelig lidelse, mens økonomiske beregninger og logistiske detaljer i næste nu vidner om den tingsligngørelse, som menneskehandlen har som forudsætning. I Festas læsning har handelslister og -registre den funktion, at de omdanner mennesker til ting, mens den abolitionistiske retorik forsøger at omstøde den omdannelse ved at fremhæve alle de aspekter af menneskelivet, som ikke lader sig reducere til tingslighed. Ethvert salg, hævder den engelske abolitionist William Blackstone, "implicerer en pris, en *quid pro quo* [...], men hvilken ækvivalent findes der for liv og for frihed [...]" (Blackstone efter Festa 159)?

Denne artikel handler om menneskehandels- og slaverikritikkens æstetik og økonomi i Frankrig omkring 1770. Sådan som Lynn Festa opstiller periodens slaveridebatter, kan man få det indtryk, at slaveritilhængerne tænkte og skrev økonomisk (lister, regnskaber, protokoller), mens kritikerne svarede moralsk og i et særligt æstetisk formsprog (sentimentalismen). Min analyse tager imidlertid udgangspunkt i en atypisk og bemærkelsesværdigt indflydelsesrig litterær anmeldelse, der blandede økonomien og æstetikken i et forsøg på at udvikle en effektiv slaverikritik, nemlig økonomen, politikereren og forretningsmanden Pierre Samuel Du Ponts (1739-1817) tekst om forfatteren Jean-François de Saint-Lambert (1716-1803). I 1769 udgav Saint-Lambert en samling af prosapoesi, noveller og lyriske stykker under titlen *Les saison, poëme*, hvori novellen "Ziméo" indgik. Hele samlingen blev genudgivet i 1771, hvilket var anledningen til Du Ponts anmeldelse. Anmeldelsen var atypisk, fordi den blev trykt i et økonomisk tidsskrift (*Les Éphémérides du citoyen*), fordi den indeholdte en næsten ordret gengivelse af "Ziméo", og fordi den ved hjælp af mange siders økonomiske udregninger ville bevise, at slaveri var urentabelt. Du Ponts tanke var, at den sentimentale litteratur i kombination med den

rationelle udregning ville kunne overbevise selv de mest forhædede forsvare af slaveriet.

Selvom Saint-Lambert og Du Pont er forholdsvis marginale navne i dag, så spillede de og deres her behandlede værker en central rolle i deres samtid og umiddelbare eftertid. Saint-Lambert voksede op blandt jesuitter i Pont-à-Mousson og kom senere i Madame Geoffrins parisersalon, hvor han stiftede bekendtskab med oplysningskikkelse som Marmontel, Helvétius og d'Alembert. Han var ven med Rousseau (så længe det lod sig gøre), og han bidrog til både *l'Encyclopédie* (1751-1772) og Abbé Raynals kollektive og stærkt slaverikritiske værk *Histoire des deux Indes* (1770, 1774, 1780) (Charara 27-29). Hans novelle "Ziméo" blev genoptrykt hele 17 gange i Frankrig mellem 1769 og 1797 (Miller 104), udgivet på engelsk i 1800 og igen i 1807 (*Zimao, the African*), på tysk allerede i 1789 (Zantorp 149) og genskrevet af ingen ringere end Johann Gottfried von Herder i hans *Neger-Idyllen fra Briefe zu Beförderung der Humanität* (Herder; Zantorp 149-154). Du Ponts karriere var ikke mindre imponerende. Som ekstraordinært godt begavet havde han svært ved at finde sig til rette i faderens urmagererhverv og kom i stedet i lære hos både den økonomiske tænker François Quesnay (1694-1774) og Turgot (1727-1781), hvor sidstnævnte fungerede som en art finansminister (*contrôleur général des finances*) i årene mellem 1774 og 1776. Du Pont var hovedkraften bag tidsskriftet *Éphémérides du citoyen* og blev under revolutionen medlem af Nationalforsamlingen, før han emigrerede til USA, hvor hans søn grundlagde en krudtfabrik, som i dag er den globale kemivirksomhed *Du Pont* (Du Pont, *The Autobiography*; Vardi 182-211).

I denne artikel argumenterer jeg for, at der opstår en paradoksalt interpellation af læseren i Du Ponts overtagelse af Saint-Lamberts novelle. Begge forfattere trækker på et ideal i perioden om nyttigt arbejde og bruger det som udgangspunkt for deres intervention i diskussionen om slaveri og menneskehandel. Saint-Lamberts novelle gør det ved at udlægge en påstået "afrikansk mentalitet" og ved at opfordre europæerne til at tilpasse deres anvendelse af afrikansk arbejdskraft hertil, hvis de vil undgå koloniale oprør. Du Pont derimod tilrettelægger et strategisk argument, som viser, at slaveriet er urentabelt, og det gør han ud fra en forestilling om, at de, der skal overbevises, primært interesserer sig for deres egen økonomi. Mens der hos Saint-Lambert er en slags kulturel humanitaristisk impuls, som søger at

forstå og bedre afrikanerens liv – om end på en paternalistisk måde – tiltaler og medkonstituerer Du Pont et subjekt, der først og fremmest interesserer sig for sin egen vinding. Til sammen udgør de to dele af teksten en helhed, der i bedste abolitionistiske mening interPELLerer et subjekt, der på én gang opfordres til at tænke på sin egen økonomi og dosere og tilrettelægge de afrikanske arbejderes hverdag med rimelige dele fornøjelse og arbejde. Jeg begynder med at præsentere Du Ponts beregninger, hvorefter jeg vender mig mod spørgsmålet om, hvordan litteraturen som litteratur her tænkes at kunne bidrage til udviklingen af et abolitionistisk argument. Efter analysen af "Ziméo" diskuterer jeg afslutningsvist det samlede udsagn, anmeldelsens kobling af de to tekster giver.

DET FRIE ARBEJDES FORDELE: DU PONT'S BEREGNINGER

Pierre Samuel Du Pont var i sine unge år knyttet til den gruppe af politisk-økonomiske teoretikere, der blev kendt som fysiokraterne.¹ Fysiokratismen havde ry for at være indforstået og sekterisk, men Du Pont havde journalistisk flair og forsøgte som redaktør af månedsskriftet *Éphémérides du citoyen* at sprede doktrinen til en bredere læserskare. Bevægelsens hovedskikkelse var hoflægen François Quesnay, der var stærkt kritisk over for periodens merkantilisme. Ifølge Quesnay hæmmede den merkantilistiske politik landets økonomiske udvikling, og som alternativ foreslog han en langt mindre reguleret nationaløkonomisk strategi. Ordret oversat betyder fysiokratisme *naturens herredømme*, og naturen skal her forstås i en dobbelt betydning. Fysiokraterne mente, at al rigdom stammer fra jorden og landbruget, og at staten modarbejder sine egne interesser ved via beskatning og lovgivning at detailregulere jordbruget og handlen med landsbrugsprodukter. Mens natur altså for det første betyder landbrug for fysiokraterne, så henviser ordet for det andet til den *naturlige orden*, Quesnay mente ville opstå, hvis landbruget og i bredere forstand det økonomiske marked fik lov at regulere sig selv. Som sådan er fysiokratismen

1 Du Pont blev under revolutionen kendt som Dupont de Nemours, fordi Nationalforsamlingens mange Du Pont'er gjorde det nødvendigt at præcisere, hvilken der var tale om ved at tilføje hjemstavn til navnet.

en frimarkedsideologi, der særligt ønsker en udvikling og opprioritering af landbruget og en afvikling af merkantilismens regulering af landets produktion og cirkulation af landbrugsvarer.

I Du Ponts artikel er der spor af fysiokratismens tidlige form for liberal økonomisk tænkning, dels fordi han foreslår en mindre logistisk krævende organisering af det koloniale landbrug, dels fordi han argumenterer for, at det frie arbejde er mere produktivt end det tvungne. Hans beregninger løber over adskillige sider og er et forsøg på at udregne kolonistens gennemsnitlige årlige udgift per ufri arbejder. Inklusiv anskaffelsespris, forplejning og øgede sikkerhedsudgifter løber den samlede årlige udgift op i 420 livres.² Det beløb skal ses i lyset af, at der efter Du Ponts estimat er mellem 20 og 25 millioner mennesker, der arbejder for knap 30 livres om året i Europa.³ Ud fra den difference spørger Du Pont både humoristisk og retorisk, om ikke man i stedet for med vold at tvinge afrikanere til at arbejde blot burde sætte skilte op i Europa med oplysninger om den nærmeste afskibningshavn (Du Pont, "Troisième édition" 236). I en mere alvorlig tone foreslår han også at henlægge sukkerproduktionen til Afrika, hvilket for det første ville have den fordel, at sukkerrørene ifølge ham gror bedre her end i Caribien, og for det andet ville overflødiggøre den både dyre og amoralske menneskehandel (ibid. 241ff.). Endelig betoner han, at den frie arbejder er anderledes motiveret end den ufrie og derfor kan producere mere på den samme tid (Du Pont, "Troisième édition" 238-239). Du Pont forsøger altså *kalkulativt* at bevise, at slaveri er både moralsk forkert og økonomisk urentabelt. Som han skriver: "Uretfærdighed er dårlig husholdning; den køber alting for dyrt. Det er retfærdigheden [...], der ikke betaler mere end den rette pris. Det er godgørenheden, der gør den gode handel" (Du Pont, "Troisième édition" 218).

Selv for de af Du Ponts samtidige, som delte hans kritiske syn på slaveri, var ideen om, at moral og økonomi gik hånd i hånd et vildt postulat. I et brev til Du Pont reagerede Turgot således på et tidligt beregningsudkast ved

2 For en detaljeret gennemgang af Du Ponts beregninger, se Oudin-Bastide og Steiner 37-51.

3 Til sammenligning kunne man for 1 livre købe en parterre billet til Comédie-Française eller 4 øl på en parisisk café (Ravel 27).

234 DE L'ESCLAVAGE

De l'autre part	120 liv.
capital même en dix ans, c'est par an cent vingt livres, ci	120 liv.
Intérêt du capital que coûte un commandeur, réparti sur les negres qu'il commande, dix-huit livres par an pour chacun, ci	18 liv.
Perte du commandeur, & de ce capital même en quinze ans, répartie sur les negres commandés; c'est pour chacun, par an, douze livres, ci	12 liv.
Nourriture & vêtement du commandeur, sur le pied de cent vingt livres par an, réparties sur les negres commandés; c'est pour chacun douze francs, ci	12 liv.
Nourriture & vêtement de chaque negre par an, cent livres, ci	100 liv.
Dangers & dépenses de la guerre des marons, frais de milice, temps perdu, habitations brûlées, plantations détruites, noirs & blancs égorgés, un dixième en sus des estimations précédentes, ou pour chaque negre esclave, trente huit livres, ci	38 liv.
Outils & instruments gâtés par l'usage	
De cette part	420 liv.

Fig. 1. Beregninger fra Du Ponts artikel.

at skrive: "Jeg ville virkelig ønske, at De havde ret i, at slaveri ikke er godt for nogen, for det er en vederstyggelig og barbarisk uretfærdighed, men jeg er bange for, at De tager fejl, og at denne uretfærdighed er nyttig for ham, som begår den. Menneskeheden er ikke så heldig, at uretfærdighed altid straffes på stedet" (20. feb. 1770, citeret efter Oudin-Bastide og Steiner 54). Du Ponts argument hvilede på den præmis, at en fri europæisk arbejder var billigere at hyre end en slavegjort, men i et andet brev om samme emne hævdede Turgot, at "en god arbejders" løn på de caribiske øer faktisk var 6 livres per dag eller "mindst 1500 livres om året", hvilket er et betragteligt højere beløb end de 420 livres, en slavegjort arbejder ifølge Du Ponts beregninger kostede om året (6. feb. 1770, citeret efter Oudin-Bastide og Steiner 54). I en lang fodnote til anden udgave af sin *Réflexions sur l'esclavage des nègres* (1781/1788) kritiserede Marquis de Condorcet ligeledes Du Ponts beregninger. Hans argument var det spidsfindige, at slaveri var mere lukrativt

for slaveejereren end frit arbejde, men mindre lukrativt i et samlet globalt handelssystem. Frie arbejdere producerer nemlig mere end ufrie på den samme tid, hvilket betyder, at frit arbejde bringer flere varer i cirkulation til økonomisk glæde for en hel stribe mellemhandlere og transportører. Den øgede vareproduktion foranlediget af frie arbejdere er imidlertid ikke så stor, hævder Condorcet, at den kan betale de forhøjede produktionsudgifter, som han, ligesom Turgot, mente, at frie arbejdere ville medføre (79-80). Frie arbejdere er dermed en økonomisk ulempe for den enkelte kolonist, men en fordel for det globale handelssystemets øvrige aktører.

Selvom Du Pont i modsætning til sine kritikere var overbevist om sine beregningers rigtighed, så mente han ikke desto mindre, at det økonomiske argument burde suppleres af et moralsk og litterært argument. Kunsten og litteraturen havde, mente han, en evne til at adressere andre dele af den menneskelige bevidsthed end økonomien, og hvis man skulle bringe slaveriet til ophør, kunne hverken litteraturen eller økonomien stå alene. Lige fra han kom i lære hos Quesnay, havde Du Pont næret en forkærlighed for litteratur, selvom poesien så absolut ikke var velanset hos mesteren. For Quesnay, skriver Du Pont i sin selvbiografi, bestod *"enhver skrifts skønhed i tanken, ligesom en kvindes består i hendes charme. Fæhoveder, som I er, tror I, at I kan besmykke hende med pomponer. Hun kan ikke være tilstrækkeligt nøgen"* (Du Pont, *Autobiography* 271). I andre sammenhænge kunne nøgenhedsmetaforen have haft hedonistiske konnotationer, men hos Quesnay var idealet en asketisk rationalisme. Den rene tanke skulle udtrykkes så klart som muligt, og en pompøs retorik gør ikke andet end at sløre ideen. Det var Du Pont uenig i trods sin veneration for mesteren, og i 1771 udgav han, udover en stribe andre tekster, i alt tre artikler om kunst og litteratur i *Éphémérides*, ligesom han skrev en heroisk komedie, der dog forblev uudgivet.⁴ I den abolitionistiske artikel skriver han om poesien – hvorunder han altså også regner Saint-Lamberts novelle – følgende:

4 Der er to artikler i bind 6 ("Du principe commun" og "Troisieme Edition") og en i bind 12 ("Idées sur la Poésie"). Det håndskrevne manuskript til den heroiske komedie *L'empereur Joseph Second* findes online. For læsninger af stykket, se Vardi 212-224 og Kjærgård, *The Happiness of All* 88-100.

Denne poesi, som vi regner for den sande, fører nødvendigvis éns interesse tilbage til et moralsk mål, fordi Guddommen har foranstaltet moralske forbindelser mellem os og alle de omgivende væsener; moralske forbindelser baseret på de fysiske forbindelser som forskellige væsener har med hinanden og med os. Den mand, som ikke er helt depraveret, kan ikke undgå at elske det, der er nyttigt for hans ligemænd og for ham selv, og han kan ikke undgå at finde behag i at se det malet med energi. Han kan ikke lade være med at hade det, der er skadeligt, eller med at finde yderligere behag i sådanne beskrivelser, som er fulde af varme, og som bekræfter eller udvikler følelsen af hans beståen og af hans lykke; en følelse, som han har fra naturen. (Du Pont, "Troisième édition" 164-165).

Bag de forblommede sætninger gemmer sig en pointe om litteraturens evne til at vække følelser og til at fungere politisk. Lige såvel som mennesket er udstyret med en selvopretholdelsesdrift, har det ifølge Du Pont fra naturen en forkærlighed for alt, som er nyttigt for det selv og for dets næste. Litteraturen kan føre mennesket tilbage til dets naturlige interesse for moralske mål, og det gør den ved at male målet "med energi". Litteraturen er altså en særlig skriftform, der har den evne, at den i kraft af sin "varme" og "energi" kan genopvække menneskets naturligt forekommende kærlighed til det nyttige. I en poetologisk artikel fra samme år vender han tilbage til denne pointe og tydeliggør dens epistemologiske forudsætninger: "Der er tusind forhåndenværende fordele, som fornuften kan udregne; der er en uendelighed af andre, som er ukalkulerbare, og som det er nødvendigt at få de sensible hjerter til at fornemme [faire deviner]. Poesien bør være helliget den opgave, og det kan den være med succes" (Du Pont, "Idées sur la Poésie" 138-139). Fornuften kan i mange tilfælde nok udregne, hvad der er nyttigt, men fordi litteraturen er knyttet til forestillingsevnen, har den mulighed for at tale til sensible hjerter og for at bringe mennesket i forbindelse med virkelighedslementer, der er uhåndterbare for rationaliteten. Og dermed bliver det muligt at forstå Du Ponts ambition om at kombinere en økonomisk udregning med en litterær tekst i udviklingen af et argument imod slaveriet: De to tekster gør det simpelthen muligt at appellere til forskellige aspekter af den menneskelige bevidsthed på én gang.

Men lad mig opsummere beregningens pointe, før jeg går videre til Saint-Lamberts novelle. Du Pont understreger menneskehedens naturligt forekommende moral, men finder det alligevel nødvendigt at tiltale sine læsere som individer, der også er "følsomme over for beregningen af

deres egeninteresse" (Du Pont, "Troisième édition" 216-217). Det er i kolonistens økonomiske interesse at anvende frie arbejdere i stedet for ufrie, fordi de koster mindre og producerer mere. Hans ideal er en ophævelse af menneskehandlen samt en mere nyttig organisering af det koloniale arbejde. De ting – moral og økonomi – er lykkeligvis ikke i modstrid med hinanden, men for at realisere ambitionen skal kolonisterne og deres planter føres tilbage til en vagt beskrevet naturlig organisering. Dertil hjælper beregningen, men det gør litteraturen også, fordi den appellerer til andre dele af bevidstheden og på en anden måde inviterer læseren til at agere økonomisk og moralsk forsvarligt. Som det skal blive klart, er der imidlertid ud over de genre-mæssige forskelle også visse politiske forskelle mellem de to teksters syn på menneskehandel og tvunget arbejde.

MENNESKEHANDEL OG SLAVERI I "ZIMÉO"

"Ziméo" er en rammefortælling, der begynder med, at fortælleren, kvækeren George Filmer, ankommer til Jamaica af uspecificerede forretningsgrunde. Han bor hos sin ven, Paul Wilmouth, der også er kvæker og en af de få slaveejere på øen, som behandler sine slavegjorte arbejdere godt. På en rejse rundt på øen oplever Filmer kontrasten mellem det paradisiske landskab og slaveriets barbari. Han møder en "ny natur og en skønhed, man ikke finder i England eller Pennsylvania" (49), han indånder den friske luft og iagttager, at "adskillige floder krummer sig om bjergene, der er beklædt med det skønneste grønne løv" (49).⁵ Men idyllen brydes brat, da han ser "slaver, som man behandlede barbarisk" (49), og særlig grelt er det, at han møder en slave, der har fået skåret sit ene ben af, og som nu plejes ved en flod af en grædende kvinde, der bærer et kun få dage gammelt spædbarn.⁶ Han redder manden, kvinden og barnet ved – i den første af novellens tre menneskehandelsscener – at købe dem fri af deres ondsindede spanske ejer, hvorefter han forærer dem til Wilmouth. Under sit ophold hører Fil-

5 Brødttekstens henvisninger er til Chararas kildekritiske udgave af novellen.

6 Her er i øvrigt tale om en parallel til Voltaires *Candide*, hvor hovedpersonen på sin rejse i Surinam møder en slavegjort mand, der har fået benet og en hånd skåret af som straf for at have forsøgt at flygte fra sin ejer (Voltaire 127-129).

mer og plantagens øvrige beboere, at bortløbne slaver har samlet en hær og sat ild til en række plantager og nu er på vej i deres retning. Wilmouths slavegjorte arbejdere reagerer ved at samle sig om plantageejerens og love ham, at de vil forsvare ham med deres liv som tak for den gode behandling, de har modtaget. De sender en stafet afsted til den oprørske slaveleder John for at gøre ham opmærksom på situationen, så da John – eller Ziméo, som er hans oprindelige navn – ankommer til plantagen, er han dens beboere venligt stemt, og han begynder at fortælle sin historie.

I Benin var Ziméo prins, og det er tydeligt ud fra hans "smukke proportioner" (53), at han var "født til at herske over andre" (53). På et tidspunkt ankom portugisiske handelsmænd til landsbyen Onébo, hvor de i første omgang byttede redskaber og pyntegenstande for elfenben og guld. Snart vil de også købe slaver, men de får den besked, at man i Benin kun sælger kriminelle til slaveri. Så lægger portugiserne i stedet en fælde. I novellen er "de sorte" (55) stereotypt præsenteret som et folkefærd, der har en særlig passion for "musik og dans" (55). Det udnytter portugiserne ved at arrangere en række fester for beninerne. Til slut vil de holde en afskedsfest på dækkene af deres skibe, men efter alle er kommet ombord for at more sig, affyrer portugiserne to kanonskud, sætter sejl og lægger deres intetanende gæster i lænker. Mens Filmer købte tre mennesker for at redde dem, er menneskehandlen her præsenteret som regulært tyveri. Det illustrerer en pointe i novellen, jeg skal vende tilbage til: Handel med mennesker er ikke nødvendigvis et problem, men kan være det, hvis den bedrives på uretfærdig vis.

Mellempassagen viser sig at være ekstraordinært horribel på denne færd. Det er den, fordi Ziméo og hans udkårne, Ellaroé, er blevet sat på et andet skib end Ellaroés gamle far, Matomba, men særligt fordi dårlige vejrforhold forlænger turens varighed. Forsyningerne hører op undervejs, og de slavegjorte beninere tvinges til at spise hinanden, hvorved deres forvandling fra menneske til enten kvæg eller rovdyr, til offer eller gerningsmand, fuldbringes. Ud fra en formel betragtning beskriver Saint-Lambert Mellempassagen ved hjælp af en særlig kontrastfyldt tableauæstetik. Han beskriver sin poetik principielt i forordet til *Les saisons* og hæfter sig her ved potentialet i at modstille "det glædelige med det smukke, det storladne med det tålelige, det tålelige med det melankolske" (Saint-Lambert, *Les saisons*

xxii). Den mest effektive form for kontrast, som man kun bør anvende sjældent, er dog den med størst mulig forskel mellem de sammensatte poler: "Af og til kan man modstille karakterens situation med scenens sted ved at placere nydelsen midt i gruen eller tristessen i vellystens have. Dermed får man et af de tableaux, der bevæger sjælen i modsatte retninger, der rører den og får den til at drømme" (Saint-Lambert, *Les saisons* xxviii). Ved at fremmane kontraster påvirker man således læseren til at føle modstridende følelser på én gang, og Saint-Lamberts ordvalg (bevæge, røre) antyder, at her er tale om en nærmest fysisk måde at påvirke læseren til at drømme, føle eller fantasere. Det, Saint-Lambert beskriver, er en teknisk løsning på Du Ponts ambition om at bruge poesien til at nå de "sensible hjerters" "ukalkulérbare" egne (Du Pont, "Idées sur la Poésie" 138-139).

Igennem novellen er der en række eksempler på Saint-Lamberts kontrastpoetik. Jamaicas caribiske landskab er beskrevet ved hjælp af en pastoral idyllisering af naturens skønhed og frodighed, som modstilles med slaveriets barbari. Det tydeligste eksempel på kontraststrategien finder man imidlertid i beskrivelsen af Mellempassagen. Midt blandt de sultforårsagede kannibalistiske riter lader Saint-Lambert nemlig sine protagonister, Ziméo og Ellaróe, fuldbyrde deres kærlighed.

Imens hun sagde disse ord til mig, fordoblede hun sine kys. I tilstedeværelse af den store Orissa svor vi at forblive sammen, hvilken skæbne der end måtte vente os, og vi gav os hen til hinanden og til tusinde nydelser, hvis lige vi aldrig havde oplevet. De fik os til at glemme slaveriet, den nære død, tabet af et imperium, håbet om hævn, alt – vi følte ikke andet end kærlighedens vellyst. (58).

Det var ikke alle samtidige læsere, der fandt Saint-Lamberts kontrastpoetik overbevisende. I sin lange anmeldelse af *Les saisons*, bragt i *Correspondance littéraire*, hæfter Denis Diderot sig ved netop denne scene og skriver: "Idet han farer efter en af disse særlige kontraster mellem det frygtelige og det vellystige, maler [Saint-Lambert] nydelse midt imellem den gru, der hærger besætningen" ("*Observations*" 258). Diderot skriver også, at Saint-Lamberts kontraststrategi er en kold og kalkuleret effekt, som fuldstændig fejler i forsøget på at bevæge ham som læser: "Få mig da til at mærke rædslen, men lad være med at lade mig balancere mellem frygten og vellysten. Det er en gyngende, som jeg ikke holder ud at være på særlig længe. I stedet for

at billige Deres anstrengelser, ser jeg i Dem ikke andet end en falsk retoriker, og De efterlader mig kold" ("Observations" 242). For Diderot var det et problem, at Saint-Lambert på forhånd syntes at have beregnet læserens følelsesmæssige reaktion: "Hvis man allerede har udtænkt effekten, så vil den udeblive" ("Observations" 242).⁷

Mens modtagelsen af kontrastæstetikken altså var blandet, så er det ikke desto mindre denne Saint-Lambert også bruger i novellens tredje og sidste menneskehandelsscene. Da skibet når Porto Bello, en portugisisk by i Panama, glæder Ziméo, Ellaroé og faderen, Matomba, sig indledningsvist over at være blevet genforenede, og den familiære kærlighed får endda Ziméo til at udbrøde: "Jeg var tæt på at elske min trældom" (59). Men idyllen brydes, da far og datter sælges til en slaveejer i Porto Bello, mens Ziméo skal fragtes til Antillerne:

Da vores skæbne var blevet bestemt [...] omfavnede jeg Ellaroé med mine arme, og hun favnede mig med sine. Uden at tænke over det, med en maskinel bevægelse, flettede vi vores fingre og lukkede hænderne, hvorved vi hver især skabte en kæde omkring den anden, mens adskillige ondsindede hænder forgæves forsøgte at adskille os. Jeg mærkede, at deres anstrengelser ikke længe ville forblive unyttige. [...] Tårerne strømmede ned over mit ansigt, der kom ikke andet end stumme brøl ud af min mund – lyde, der minder om den brølen, der kommer fra en løve, som er udmattet efter kamp. Mine hænder, der måtte slippe Ellaroés krop, rakte ud efter hendes hals ... O store Orissa! ... (59).

Som det gælder for de fleste sentimentale teksters tableauer, er det ikke svært at afkode dette optrins pointe: Den både fysiske og mentale samhörighed mellem Ziméo og Ellaroé afbrydes brutalt af de hvide slavehandlere, der med deres handling reducerer de elskende til umælende og udmattede dyr. Som David Denby har bemærket, så fungerer de sentimentale tableauer ofte som "en metafor for helheden, som en form for synekdoke" (77). For at kunne fungere synekdokisk skal tableauet imidlertid have stor affektiv

7 I en anmeldelse af den engelske oversættelse bragt i *The Monthly Review; or Literary Journal* skriver en anderledes positiv skribent, at han havde læst den "lille tekst med fornøjelse, fordi fornøjelse følger af at have fået vækket lige dele indignation og sorg af en fortælling om lidelse og uret" (111), mens en kritiker i *The Anti-Jacobin Review and Magazine* beskrev novellen som en fortælling "enhver skoledreng kunne skrive" (317).

kraft, og det får det her ved, at fortælleren – som er Filmer, der overhører Ziméo fortælle sin egen historie – zoomer helt ind på karakterernes gestik og ansigtsudtryk, og ved at beskrivelsen afbrydes af Ziméos apostrofiske påkaldelse af Orissa. Derved standses narrativets progression for i stedet at give plads til læserens indlevelse i et øjeblikkets følelsesfortættede situation. Det er ved at give plads til et sådant ”arrangement af personer på scenen”, at Diderot i sin teaterteori mener, dramaet kan komme fri af sin afhængighed af usandsynlige og pludselige handlingsomslag, som de kendes fra det klassicistiske drama (Diderot, *Entretiens* 88). Denne periodes moderne borgerlige teateræstetik, som Saint-Lambert uagtet Diderots kritik altså trækker på, søger at vække tilskuerens følelser igennem sentimentale tableauer. Her ved at gøre adskillelsen af Ziméo og Ellaroé så knugende og smertefuld at bevidne som muligt, hvilket på synekdochisk vis skal illustrere den overordnede pointe om afrikanske mennesker, der berøves deres menneskelighed, når de brutalt sælges til slaveri.

Den sidste scene fra novellen, som jeg vil fremhæve, er ikke en handelsscene, men den, hvori novellens morale fremføres med størst tydelighed. Også denne scene har tableau-karakter. Da Ziméo med sine oprørere ankommer til Wilmouths plantage, fortæller de slavegjorte arbejdere om alle goderne ved at være hos kvækeren. Deres hytter er i god stand, de sparer penge op, som de med tiden kan købe deres frihed for, og det er vigtigt for dem at ”kysse [de hvides] fødder i Ziméos tilstedeværelse” (53) for at demonstrere deres velvilje.

Alle negrene svor, at de hellere ville miste livet end forlade os [Wilmouth og Filmer], alle havde tårer i øjnene og talte med bævende stemmer, alle syntes at frygte, at de ikke kunne udtrykke deres kærlighed og anerkendelse med tilstrækkelig styrke.

Ziméo var bevæget, oprørt, ude af sig selv, hans øjne var fugtige, hans vejrtrækning var besværet, han betragtede skiftevis himlen, slaverne og os. O store Orissa, gud for de sorte og for de hvide! Du, som har skabt sjælene, se disse taknemmelige mennesker, disse sande mennesker og strafbarbarerne, der ringeagter os og behandler os, som vi ikke engang behandler de dyr, som du har skabt for de hvide og for os. (53).

Tableauet har flere fællestræk med det forrige. Også her standes den narrative fremdrift ved hjælp af apostrofen og den kropslige detailbeskrivelse, så, som Denby skriver i en generel karakteristik af det sentimentale

tableau, "den mængde af kræfter, som narrativet har bragt sammen i et bestemt øjeblik, har mulighed for at frigive sin fulde affektive styrke" (76). Her er den emotionelle intensitet så høj, at ord ikke slår til, og fortælleren må i stedet lade ukontrollable kropslige tegn (tårer, besværet åndedræt, bævende stemmer) illustrere bevægelsens styrke. Mens der er formelle ligheder mellem de to optrin, så inviteres læseren imidlertid her til at føle rigtigheden af en lidt anderledes pointe, som, jeg mener, er central for novellen. Mens de hvide før var anonyme portugisere, repræsenteret alene ved "ondsindede hænder", der forsøgte at bryde de elskendes favntag, så er de hvide her retfærdiggjorte individer, som endda er angelsaksiske kvækere – en gruppering, der i perioden arbejdede for og var associeret med abolitionisme (Dobie 204; Miller 203-204). Denne menneskeliggørelse af de hvide spejler i og for sig den menneskeliggørelse af de slavegjorte, som ifølge Festa er general for den sentimentale abolitionisme. Her bruges menneskeliggørelsen til at etablere et skisma mellem den gode og den onde plantageejer, som er genkommende i perioden (Kjærgård, "Slaveriets profitabilitet"). Mens den onde plantageejer overdriver sin afstraffelse og sin rovdrift på de slavegjorte arbejdere, så optræder den gode plantageejer som en venlig faderfigur, der nok forventer, at børnene arbejder, men tillader dem et element af frihed og fornøjelse. Wilmouth forlanger kun "moderat arbejde" (49) af sine arbejdere, og når de vender tilbage fra markerne om aftenen, hører man "sang og instrumenter" fra deres hytter, ligesom man ofte kan se dem "danse" (50). Den økonomiske fordel ved den arbejdsorganisering er, at man undgår bekostelige oprør på sin plantage.

Det, Wilmouth er lykkedes med, er at behandle de slavegjorte i overensstemmelse med deres natur. Deres simple passion for musik og dans blev uretfærdigt og udspekuleret udnyttet af de portugisiske handelsmænd, men Wilmouth formår at indrette deres tilværelse på en måde, så der er plads til både arbejde og dans. Ideen om afrikaneres rytmesans er en essentialistisk stereotypi med en lang historie, og her bruges den til at argumentere for, at visse former for kolonialt tvangsarbejde kan være rimelige. Ziméo videreudvikler forbindelsen mellem den essentialistiske forståelse af 'de sorte', 'de hvide' og kolonialismen, når han siger: "Jeres hvide mennesker har kun en halv sjæl, de forstår hverken at elske eller hade, de har udelukkende en passion for guld, mens vi har alle passionerne, og alle er de ekstreme. [...]"

Negeren er født til at elske, men når han er tvunget til at hade, bliver han en tiger, en leopard, og det var, hvad jeg blev" (54). De hvide menneskers ensidige pengebegær og kontrollerede passioner står i modsætning til de sortes større potentiale for både elskov og had. Mens Wilmouth, som den velmenende patriark, han er, bryder med stereotypien om den hvide mand, så er Ziméo portrætteret i sin splittelse mellem kærlighed og hævntørst. Hvis han og de andre beninere behandles dårligt, udvikler de rovdyrets mordlyst, men får de lov at danse, når de kommer hjem fra marken, er der ingen ende på deres velvilje og arbejdsomhed. Forstår man som Wilmouth at organisere det koloniale arbejde i overensstemmelse med denne menneskeforståelse, vil resultatet være fred og samdrægtig lykke. Lykke bliver da også udgangen på novellen, da det – helt i overensstemmelse med den sentimentale fortællings genrekonventioner – viser sig, at manden, kvinden og barnet, som Filmer reddede og forærede til Wilmouth, var ingen andre end Matomba, Ellaroé og det nyfødte resultat af kærlighedsseancen ombord på det portugisiske handelsskib.

KONKLUSION

Saint-Lambert afrundede "Ziméo" med et kort essay, "Tanker om negrene", der var tænkt som en principiel formulering af den morale, novellen skulle udtrykke. Han sluttede af med en kritik af menneskehandlen:

I høflige og I vidende folk, tag jer i agt: I har ingen moral, god regeringskik eller nogen sædelighed, før naturretens principper er udbredt til alle mennesker, og før I og jeres lovgivere konsekvent tilpasser jeres adfærd og jeres love til naturretten. Da vil I være større, mere magtfulde, mere rolige. Da vil I ikke tillade afrikanerne at sælge jer krigsfanger. I ved, at Guineas høvdinge ikke må sælge jer deres vasaller. I ved, at jeres penge ikke giver jer retten til at holde et eneste menneske i trældom. (62-63).

I *The French Atlantic Triangle* bruger litteraten Christopher Miller blandt andet dette citat til at eksemplificere litterær abolitionisme: "Saint-Lambert efterlader ingen tvetydighed om meningen med sin fortælling. Han udsteder en fuldstændig moralsk fordømmelse af slavehandlen og af slavehandlernes tvangsgreb på information om det atlantiske handelssystem" (104). Jeg mener, Miller overdriver omfanget af den abolitionisme, Saint-Lambert udfol-

der i essayet og i novellen. Dermed overser han også de historisk betingede tvetydigheder, der lå i periodens abolitionistiske tænkning. Umiddelbart før det citerede stykke fra essayet sammenligner Saint-Lambert afrikanernes skikke med dem, der fandtes i middelalderens Europa:

De samme absurde holdninger, prøvelser, heksekunstner, feudale rettigheder, grufulde love og kluntede håndværk trivedes hos vore forfædre og ses i dag hos afrikanerne.

Lad os bringe vore opdagelser og vor oplysning til dem; om nogle århundreder vil de måske tilslutte sig dem og menneskeheden vil have vundet derved. Skal der da aldrig eksistere en prins, som vil grundlægge kolonier ud fra så ædle principper? (62)

Hvornår kommer den prins, spørger Saint-Lambert, som vil kolonisere på en måde, der udvikler afrikanerne? Som læser må man uvilkårligt tænke tilbage på novellens beskrivelse af Wilmouth. Han var lykkedes med at indføre en paternalistisk kolonialisme og formåede i bedste guvernementale stil at tilpasse sin magtudøvelse til den befolkning, han herskede over. Ved at docere arbejdsmængden og ved at tillade et element af musik og dans formåede Wilmouth at få det maksimale ud af sine arbejdere til glæde for både ham selv og de slavegjorte arbejdere. Organiseret på den måde behøver hverken kolonialismen eller menneskehandlen at være forkastelig, og faktisk er der så slet ingen grund til koloniale oprør.

Du Ponts beregninger henvender sig til – eller interPELLerer – en lidt anden type af læser, nemlig én som tilpasser sin adfærd efter økonomiske egeninteresser. Du Pont mener, at god moral og god forretning går hånd i hånd, og ved at lade beregningerne vise, hvad der bedst betaler sig, vil den moralsk gode organisering af kolonierne indfinde sig naturligt, omend i andet led. Læseren interPELLeres altså ikke som den velmenende patriark, der skal udvikle et tilbagestående folkefærd, men derimod som en rationel agent, der søger egen vinding. Hvis man tilpasser den koloniale organisering til dette gerrige subjekt, for hvem bedringen af de slavegjortes forhold er et følgegode, vil det imidlertid medføre et fuldstændigt ophør af menneskehandel og tvangsarbejde. På det punkt går Du Ponts rationelle beregning længere i sin abolitionisme end Saint-Lamberts moralsk opbyggelige fortælling. De to subjekter, som teksterne på den måde søger at tiltale og producere, er forskellige, men tilsammen kan man i dem se ikke

bare en "fuldstændig moralsk fordømmelse af slavehandlen", men også konturerne af senere koloniale diskurser, hvor profitsøgende lykkejægere blander sig med ideer om *white man's burden*.

Min pointe er ikke, at Du Pont og navnlig Saint-Lambert præsenterer sig som abolitionister, men i *virkeligheden* gik slavehandlernes ærinde. Jeg opfatter dem som oprigtige abolitionister, hvis økonomisk ladede argumenter var slagkraftige, fordi de, med Madeleine Dobie, anerkendte slaveri som et primært økonomisk fænomen, der derfor kaldte på økonomisk respons (Dobie 202). Min kritiske pointe er, for det første, at det ikke nødvendigvis er sådan, at økonomien tingsliggør mennesker, mens sentimentalismen omstøder effekten af tingsliggende beregninger. Økonomiens og sentimentalismens forskellige sammenføringer i periodens abolitionisme betyder, for det andet, at slaverikritikken ofte er betydeligt mere tvetydig, end eksempelvis Miller lægger op til. Tableauernes affektive intensitet og deres forbindelse med periodens sentimentale fortællemodus kan bruges til at vække tvetydige følelser, som når Saint-Lamberts novelle opfordrer til at anerkende både beninernes menneskelighed og behovet for at lade velgørende hvide herremænd hjælpe til at regulere de slavegjortes alt for voldsomme passioner. I indledningen til sin bog peger allerede omtalte Lynn Festa på, at sentimentalismen rummer en "ideologisk versatilitet" (16). Den versatilitet kommer til udtryk ved, at abolitionister – og Festas analyseeksempel er fra britiske parlamentsdebatter – på én gang erindrer om de slavegjortes menneskelighed og fratager de politiske modstandere deres menneskelighed. På grund af sentimentalismens tendens til at operere med skarpe dikotomier forvandles slaveriets støtter retorisk til umennesker, idet de sår tvivl om de slavegjortes menneskelighed. Slaveristøtterne bliver "som udgangspunkt monstrøse [monstrous by default]" (189), da evnen til at genkende den slavegjortes menneskelighed bliver kriteriet for ens egen menneskelighed.

Saint-Lamberts tableauer er nok bygget op omkring modstillinger, men de forsøger også at placere deres læser i en tvetydig position et sted mellem kolonialisterne og slaverikritikerne. I den form for abolitionisme, som Saint-Lambert og dermed også Du Pont præsenterer, opfattes menneskehandel og slaveri som et problem, men et problem, hvor løsningen ikke nødvendigvis implicerer et opgør med hverken menneskehandel eller

kolonialisme. Det er, når plantageejerne organiserer deres arbejdere på uhensigtsmæssig vis og overdriver afstraffelsen, at slaveriet for alvor er problematisk. Idealet er en mere nyttig organisering af produktions- og handelsvæsenet, som for Du Pont involverer et fuldstændigt opgør med menneskehandlen og for Saint-Lambert en markant reform af tvangsarbejdernes situation. Det er denne særlige situation, denne bestemte kombination af økonomi og moral, opgør og reform, som Du Ponts beregninger og Saint-Lamberts tableauer til sammen inviterer sine læsere til at drømme om og længes imod.

JONAS ROSS KJÆRGÅRD. Adjunkt i Litteraturhistorie, Aarhus Universitet. Han har skrevet en litteraturhistorisk ph.d.-afhandling om sammenhængen mellem lykke og menneskerettigheder i årene op til og under Den Franske Revolution og arbejder pt. på et projekt om den haitianske revolutions litteraturhistorie i Frankrig, Tyskland, USA og Haiti i årene 1791-1859.

HUMAN COMMODITIES

The Aesthetics and Economy of Abolitionism in Jean-Francois de Saint-Lambert and Pierre Samuel Du Pont

The article presents an analysis of an abolitionist text by Pierre Samuel Du Pont published in the Physiocratic journal *Éphémérides du citoyen* in 1771. Du Pont's text combines economic calculation with a retelling of Jean-François de Saint-Lambert's sentimental short story "Ziméo" in order to make a particularly effective argument. Kjærgård's article presents both the calculate and the aesthetic parts of the text and argues that particularly the textual tableaux of "Ziméo" are of a political ambivalence that makes the political "message" of the text more difficult to determine than has been acknowledged in recent scholarly literature.

KEYWORDS

DA: slaveri; abolitionisme; litteratur og økonomi; tableauæstetik; fysiokratisme
EN: slavery; abolitionism; literature and economy; tableau aesthetic; physiocracy

LITTERATUR

- The Anti-Jacobin Review and Magazine, or Monthly Political and Literary Censor*. Jan-April, vol. V. (1800): 316-318.
- Condorcet, Marquis de. *Réflexions sur l'esclavage des nègres*. Paris: Flammarion, 2009.
- Denby, David J. *Sentimental Narrative and the Social Order in France, 1760-1820*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Diderot, Denis. *Entretiens sur le fils naturel*. Paris: Classiques Garnier, 1994.
- Diderot, Denis. "Observations sur les Saison, poème de Saint-Lambert". *Œuvres complètes de Diderot tome cinquième*. Paris: Garnier frères, libraires-Éditeurs, 1875. 239-259.
- Dobie, Madeleine. *Trading Places: Colonization and Slavery in Eighteenth-Century French Culture*. Ithaca and London: Cornell University Press, 2010.
- Donnan, Elizabeth (red.). *Documents Illustrative of the History of the Slave Trade to America I-IV*. Washington, DC.: Carnegie Institution of Washington, 1930-1935. Tilgængelig online her: <http://onlinebooks.library.upenn.edu/webbin/book/lookupid?key=ol-bp66186>.
- Du Pont, Pierre-Samuel. "Du principe commun à tous les Beaux Arts, & de leurs rapports avec l'utilité publique". *Éphémérides du citoyen, ou bibliotheque raisonnée des sciences morales et politiques*, vol. VI (1771): 42-55.
- Du Pont, Pierre-Samuel. "Troisieme Edition des Saisons". *Éphémérides du citoyen, ou bibliotheque raisonnée des sciences morales et politiques*, vol. VI (1771): 163-247.
- Du Pont, Pierre-Samuel. "Idées sur la Poésie en général, & la Poésie dramatique en particulier, par l'Auteur des Ephémérides". *Éphémérides du citoyen, ou bibliotheque raisonnée des sciences morales et politiques* vol. XII (1771): 127-162.
- Du Pont, Pierre-Samuel. *The Autobiography of Du Pont de Nemours*. Overs. E. Fox-Genovese. Wilmington, DE: Scholarly Resources Inc, 1984.
- Du Pont, Pierre-Samuel. *L'Emperur Joseph Second*. 3. marts 2016, <http://digital.blb-karlsruhe.de/blbhs/content/titleinfo/1264425>.
- Festa, Lynn. *Sentimental Figures of Empire in Eighteenth-Century Britain and France*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006.
- Herder, Johann Gottfried von. "Zimeo". *Briefe zu Beförderung der Humanität* vol. 10. Riga: Hartknoch, 1797. 23. juni 2017 http://www.deutschestextarchiv.de/book/show/herder_humanitaet10_1797
- Kjærgård, Jonas Ross. "Slaveriets profitabilitet: Økonomi og moral i fransk melodrama om den haitianske revolution, 1792-1798". *Passage*. 71 (2014): 49-63.
- Kjærgård, Jonas Ross. *The Happiness of All: Balancing Money and Morals in French Revolutionary Human Rights Discourse*. PhD afhandling forsvaret ved Aarhus Universitet, 2015.
- Miller, Christopher L. *The French Atlantic Triangle: Literature and Culture of the Slave Trade*. Durham and London: Duke University Press, 2008.
- The Monthly Review; or Literary Journal*. Sept-Dec, vol. XXXIII (1800): 111-112.
- Oudin-Bastide, Caroline og Philippe Steiner. *Calcul et Morale. Coûts de l'esclavage et valeur de l'émancipation (XVIIIe-XIXe siècle)*. Paris: Albin Michel, 2015.
- Ravel, Jeffrey S. *The Contested Parterre: Public Theater and French Political Culture 1680-1791*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1999.

Saint-Lambert, Jean-François de. *Les saisons, poëme*. 3. udg.. Amsterdam: [n.p.], 1771.

Saint-Lambert, Jean-François de. *Zimao, the African*. 2. udg.. Overs. Weeden Butler. London: John Joseph Stockdale, 1807.

Saint-Lambert, Jean-François de. "Ziméo". Red. Youmna Charara. *Fictions colonials du XVIIIe siècle*. Paris. L'Hamattan, 2005.

Vardi, Liana. *The Physiocrats and the World of the Enlightenment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

Voltaire. *Candide, ou, L'optimisme*. Paris: Hachette, 1913.